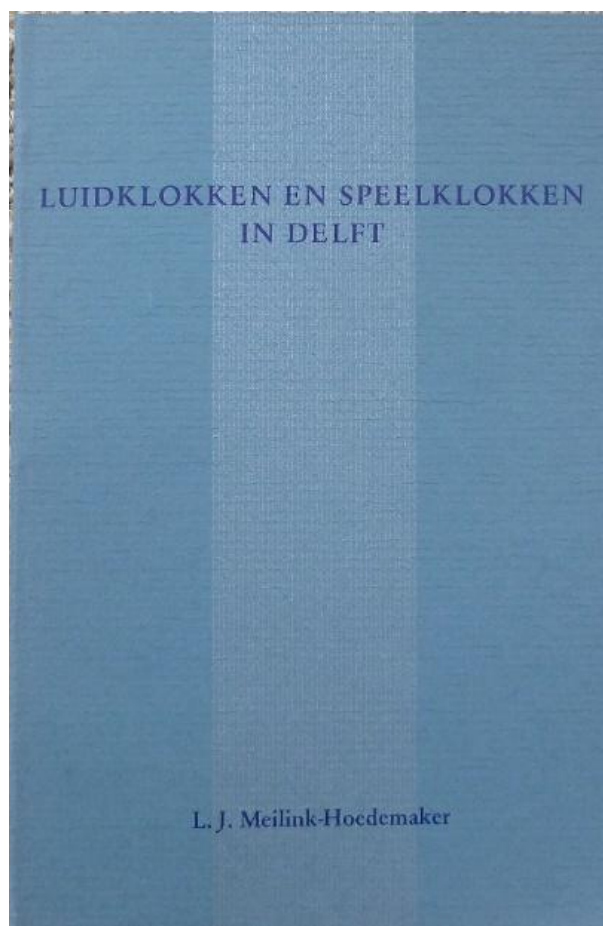

Luidklokken in Delft

door Laura J. Meilink-Hoedemaker

Deze webpagina is gebaseerd op de hoofdstukken 1 en 2 uit mijn proefschrift "Luidklokken en speelklokken in Delft", dat in 1985 verscheen, en waarin de verwijzingen naar bronnen te vinden zijn.

Er zijn nog enkele tweedehands exemplaren van het proefschrift beschikbaar voor 10 euro.
Bel mij: 010 4181197 en we spreken iets af.

Inhoud

Luidklokken in Delft	1
Inleiding	3
Openbare tijdaanwijzing	3
Luidklokken	3
Webpagina's	3
Het gebruik van de luidklokken in Delft	4
<i>Luiden in opdracht van de kerkmeesters</i>	4
<i>Luiden in opdracht van de burgemeesters</i>	4
<i>Beieren op de luidklokken</i>	5
Klokkengieters die voor Delft hebben gewerkt (1436-1750)	6

Inleiding

Luidklokken vervullen tot op heden een sociale functie in de samenleving. Reeds in de vroege Middeleeuwen kondigden klokken in kloosters het tijdstip van de maaltijden, het waken en het slapen aan, en brachten zij de gebedsuren in herinnering. Het betrof kleine klokken, die niet ver hoefden te dragen. Zij werden geklept of geluid.

Later in de Middeleeuwen gebruikte men deze klokken ook in de seculiere kerken, bijvoorbeeld om iedere drie uur de gebeden van de Zeven Getijden aan te geven. Hiervoor werden grotere klokken gebruikt, dan die van de kloosterkerken, omdat ze in de gehele stad goed te horen moesten zijn.

Openbare tijdaanwijzing

Waren de klokken aanvankelijk alleen voor kerkelijk gebruik bedoeld, van lieverlede kregen die klokken ook de functie van tijdsein, omdat ze op vaste tijden te horen waren. In de veertiende eeuw werd het torenuurwerk, aanvankelijk nog zonder wijzerplaat en wijzer, ontwikkeld om het tijdsignaal langs mechanische weg ten gehore te brengen. Naar de slagklok werd het uurwerk 'klok' genoemd.

Teneinde de burgers op een komende uurslag te attenderen werd, voorafgaande aan de uurslag zelf, een signaal ten gehore gebracht, dat de voorslag of wekking werd genoemd. De reeks klokken waarop deze voorslag werd gegeven heet eveneens voorslag. Een voorslag van drie klokken vormt samen met een slagklok een 'quadrillon'.

Luidklokken

Ontwikkelde de voorslag zich als muziekinstrument, de luidklok behield als regel haar signaalfunctie. Zo bleef men met luidklokken kerkdiensten aankondigen of begrafenissen overluiden; daarnaast kende men luidklokken met specifieke functies: de preekklok, de brandklok en de stormklok, terwijl plaatselijk de eierklok, de papklok, de bierklok, en in Delft de werkklok en de wachtklok bekend waren.

De gietingen van de Delftse luidklokken vormen als het ware een afspiegeling van de klokkengietkunst in de Nederlanden, daar veel klokkengieters, die in of voor Delft hebben gewerkt leden waren van gerenommeerde gietersfamilies. Dit gieten geschiedde tot 1600 ter plaatse op een terrein van de opdrachtgever. Een overzicht van gieters die in Delft hebben gewerkt is als bijlage aan deze webpagina toegevoegd.

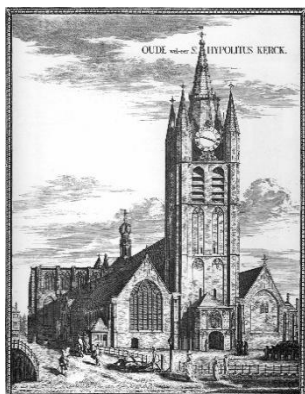
Bij de bespreking van de Delftse luidklokken wordt een indeling naar gebouw gehanteerd. De belangrijkste gebouwen zijn de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk en het Stadhuis. De 'solitaire' klokken op stadspoorten, kloosterkerken en gasthuizen, met uitsluitend een signaalfunctie voor de directe omgeving, blijven hier buiten beschouwing.

Webpagina's

De luidklokken worden in afzonderlijke webpagina's behandeld in chronologische volgorde naar hun ontstaan. Zoals in de vensters van een Canon wordt daar dan hun geschiedenis verteld, waarna teruggaand in de tijd een volgend venster wordt geopend.

Ga op mijn website www.laurameilink.nl naar de knop 'steden' en klik op 'Delft'. Daar kunt u kiezen uit 'Luidklokken en Speelklokken in Delft', 'Luidklokken van de Oude Kerk', 'Luidklokken van de Nieuwe Kerk' en 'Luidklokken van het Stadhuis'

Dirck van Bleyswijck publiceerde in 1678 onderstaande afbeeldingen van deze drie gebouwen.

Oude Kerk

Nieuwe Kerk

Stadhuis

Het gebruik van de luidklokken in Delft

Luiden in opdracht van de kerkmeesters

Reeds in de 15e en in de 16e eeuw regelden de kosters van de kerken in opdracht van de kerkmeesters het luiden ter gelegenheid van kerkdiensten, kerkelijke feesten en begrafenissen. Zij huurden hiervoor klokkenluiders in en noteerden het loon in boekjes. De luidboekjes van de Oude Kerk over de periode 1507 tot 1515 zijn bewaard gebleven. Ze bieden geen details over klokken waarmee werd geluid. De leden van de gilden luiden zelf bij gildefeesten en begrafenissen van hun gildebroeders. Ze behoefden hiervoor geen luidloon aan de kerk af te dragen.

Volgens een oude bepaling van de kerkmeesters mocht de Grote Klok van de Oude Kerk alleen gebruikt worden voor het overluiden van de stadsbestuurders en hun gezinsleden, de kerkmeesters en alle priesters; men placht het hiervoor verschuldigde bedrag bij testament aan de kerk te legateren.

Na de herindeling van de toren van de Oude Kerk, in 1570, werden de tarieven herzien. Men betaalde voortaan vier pond voor het luiden van de grote klok Trinitas, twintig schelling voor het luiden van Hippolytus en tien schelling voor het luiden van Regis. Na de Synode van Delft van 1587 werd, inzake het luiden, het onderscheid tussen hooggeplaatste personen en gewone burgers opgeheven. Men luidde in Van Bleyswijcks tijd (1667) met alle klokken tegelijk en uitsluitend voor volwassenen.

De beide kerken beschikten in 1664 over zes luiders voor begrafenissen, vier luiders voor de kerkdiensten in de Oude Kerk en twee voor die in de Nieuwe Kerk. Bij het luiden voor de kerkdiensten maakte men onderscheid tussen voorluiders en opluiders.

In het midden van de 18e eeuw luidde men in de Nieuwe Kerk gewoonlijk met de klok Ursula en bij hoogtijdagen bovendien met de 'grote klok', de Jesus. De Libertasklok en de Werkklok worden in de kerkelijke registers niet genoemd.

Luiden in opdracht van de burgemeesters

Het luiden voor burgerlijke doeleinden geschiedde in de 16e eeuw niet alleen met de luidklokken van het Stadhuis, maar ook met die van de Oude Kerk en van de Nieuwe Kerk. De stad had voor het dagelijks luiden van de wachtklok van het Stadhuis en de werkklok van de Nieuwe Kerk

twee functionarissen in dienst, de torenwachter van het Stadhuis en de koster van de Nieuwe Kerk.

De wachtklok

De torenwachter van het Stadhuis, ook wel trompetter genoemd, had geen muzikale functie. Hij gebruikte de trompet en de wachtklok uitsluitend om signalen te geven. Wanneer hij 's avonds zijn dienst begon luidde hij gedurende een half uur de wachtklok, ten teken dat de stadspoorten gesloten moesten worden. Gedurende de avond en de nacht keek hij over stad uit vanaf de overdekte torenomloop. Als bewijs dat hij waakte blies hij ieder uur de trompet op de vier hoeken van de toren. Bij tekenen van brand of onraad hing hij een lantaarn aan die zijde van de toren, waar zich de plaats des onheils bevond en luidde hij de wachtklok. In de vroege ochtend beëindigde hij zijn dienst, 's zomers om 3 uur en 's winters om 4 uur, maar voordat hij naar huis ging luidde hij gedurende een kwartier de wachtklok als signaal voor het openen van de stadspoorten.

De werkklok

De koster van de Nieuwe Kerk, die uiteraard ook in dienst van de kerkmeesters was, luidde twee maal daags de werkklok. Bij het ochtendluiden moesten de arbeiders op hun werk zijn, terwijl ze het werk niet eerder mochten verlaten dan bij het avondluiden van deze klok.

Ter gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen liet de magistraat de luidklokken van de Oude Kerk, van de Nieuwe Kerk en na 1695 ook die van de Franse Kerk op haar kosten luiden. De rekeningen van de thesaurier en de besogneboeken van de Burgemeesters vermelden een brede scala van gebeurtenissen, waarvoor van stadswege de stads- en kerkklokken werden gebruikt: proclamaties, executies, overwinningen en vredesafkondigingen, gebeurtenissen met betrekking tot het Huis van Oranje en begrafenissen van aanzienlijke personen. De stad betaalde hiervoor per man en per poos, dat is een half uur luiden. Bij het luiden van de kerkklokken ten behoeve van de stad wordt nooit aangegeven hoeveel klokken gebruikt zijn. Op het Stadhuis werd meestal met twee, een enkele maal met één klok geluid. Het klokluiden bij deze bijzondere gebeurtenissen geschiedde onder verantwoordelijkheid van de koster van de kerken en van de kamerbewaarder van het Stadhuis. In dit verband wordt de naam van Antonie van Leeuwenhoek herhaaldelijk vermeld, daar deze in zijn functie van kamerbewaarder van het Stadhuis met de organisatie van het luiden was belast.

Beieren op de luidklokken

Een reeks klokken biedt de mogelijkheid met de hand een ritmisch patroon of een melodie te spelen, beieren genoemd. Dit beieren geschiedt, hetzij door de klokken met hamers aan te slaan, hetzij door gebruik te maken van klepels aan touwen. Details hierover zijn in Delft niet bekend. Bedient men de klepels met behulp van een speelinrichting, de voorloper van het huidige stokkenklavier, dan kan men spreken van een beierwerk, de voorloper van de hedendaagse beiaard of het carillon.

Er zijn aanwijzingen dat in de beide grote kerken van Delft op de luidklokken is gebeierd. De registers van inkomsten en uitgaven van de kerkmeesters van de Oude Kerk vermelden rond 1500 het jaarlijkse rooster van 'Jan de Bayerman'. In de 15e eeuw werd 'naar ouder gewoonte' gebeierd op de luidklokken van de Nieuwe Kerk.

Klokkengieters die voor Delft hebben gewerkt (1436-1750)

toelichting:

regel 1: jaren waarin gietingen voor Delft plaats vonden

regel 2: naam en woonplaats van de gieter; geboortejaar en/of sterfjaar.

regel 3: deze jaartallen zijn gebaseerd op vermeldingen van werkstukken van deze gieters elders, in archivalia of in de literatuur

1436, 1438, 1439 en 1443
Pieter van Dormen, Antwerpen
werkzaam van 1436 tot 1453

werkzaam van 1528 tot 1552 resp. van 1538 tot 1562

1450, 1458
Willem Sloterdiic en Gerrit Butendiic,
Utrecht
werkzaam van 1431 tot 1558

1551
contacten met Jacob Waghevens, Mechelen
werkzaam van 1535 tot 1551

1485, 1496, 1497 en 1498
Gobel Moer, 's-Hertogenbosch
werkzaam van 1452 tot 1498

1566, 1567 en 1570
Hendrick van Trier, Aken
werkzaam van 1560 tot 1594

1497, 1502
Jan Moer, Gobelszoon, 's-Hertogenbosch
werkzaam van 1497 tot 1565

1607
Jan Burgerhuys, Middelburg
werkzaam van 1588 tot 1642 of 1665

1502
Jaspar Moer, Gobelszoon, 's-Hertogenbosch
werkzaam van 1499 tot 1536

1659, 1660
François Hemony, (ca 1609-1667), Zutphen
en Amsterdam
werkzaam van ca 1642 tot 1667

1502
Willem Moer, Gobelszoon, 's-
Hertogenbosch
werkzaam uitsluitend samen met zijn broer
Jaspar Moer

1678
Pieter Hemony (1619-1680), Zutphen, Gent
en Amsterdam
werkzaam van ca 1642 tot 1680

1536
Medardus Waghevens, Mechelen
werkzaam van 1525 tot 1557

1719
Jan Albert de Grave (ca 1665 - 1727),
Amsterdam
werkzaam van 1699 tot 1727

1538, 1539
Geert van Wou en Jan ter Steghe

1750, 1751
Joris Dumery (1715-1784)
werkzaam van 1734 tot 1794